EB Akademi

Genel Kültür Tarih

Konu Anlatımı · EKYS 2027

www.evrakburada.com/genel-kultur-tarih-konu-anlatimi

evrakburada.com

1 Türk Adı, Türklerin Anayurdu ve Orta Asya Göçleri

Genel Kültür tarih soruları ezber listesinden çok **kavram ve kültür** sorar: bir kurumun, unvanın ya da geleneğin hangi döneme ait olduğu, neyi gösterdiği. Bu ünite, Türk kültürünün "kök" kavramlarını verir; sonraki dönemlerde bunların nasıl değiştiğini göreceğiz.

"Türk" adının anlamları

- Çin kaynaklarında: **miğfer**
- Kaşgarlı Mahmud'a göre: **olgunluk çağı**
- Vámbéry'ye göre: **türemek** kökünden
- Uygur metinlerinde: **güç, kuvvet**
- Ziya Gökalp'e göre: **töre sahibi**
- Doerfer'e göre: **devlete bağlı halk**
- "Türk" adı ilk kez **Çin yıllıklarında** geçer.
- Türk adını **siyasi (devlet) adı** olarak ilk kullanan devlet **Göktürkler**dir (552, Bumin Kağan).
- Türk adının geçtiği ilk **Türkçe** metinler **Orhun (Göktürk) yazıtlarıdır**.

Anayurt: Orta Asya

- Sınırları: doğuda **Kingan Dağları**, batıda **Hazar Denizi**, kuzeyde **Sibirya**, güneyde **Hindikuş ve Karanlık Dağlar**.
- Bozkır iklimi; hayvancılığa dayalı **yarı göçebe (atlı-çoban) kültür** — buna **bozkır kültürü** denir.

Göçlerin sebepleri ve sonuçları

1. **İklim değişikliği**, kuraklık
2. Otlakların daralması, **nüfus artışı**
3. Salgın hayvan hastalıkları
4. Boylar arası mücadeleler
5. **Çin ve Moğol baskısı**
6. Bağımsız yaşama isteği, yeni yurt arayışı

- Yeni Türk devletleri kuruldu (Asya'dan Avrupa'ya).
- Türk kültürü geniş alanlara yayıldı; **kültür etkileşimi** arttı.
- Bazı Türk toplulukları (ör. Tuna Bulgarları) **millî benliklerini kaybetti**.
- 375'te Hunların batıya ilerlemesiyle **Kavimler Göçü** başladı; Avrupa'da İlk Çağ sona erdi, Orta Çağ başladı.
- Orta Asya'da nüfus azaldı.

Sınavda nasıl sorulur?

"Türk adını ilk kez resmî devlet adı olarak kullanan ve bu adın geçtiği ilk Türkçe yazılı belgeleri bırakan devlet hangisidir?"

Cevap: Göktürkler (Orhun yazıtları).

⚠ **Tuzak**

"Türk adı ilk kez nerede geçer?" sorusunun cevabı **Çin kaynakları**dır; "ilk Türkçe metin" sorusunun cevabı ise **Orhun yazıtları**dır. İkisini karıştırmayın.

evrakburada.com

2 İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Devlet Yönetimi

Devletin yapısı

- Toplum yapısı küçükten büyüğe: **oguş (aile) → urug (sülale) → boy (bod) → budun (boylar birliği, millet) → il (devlet)**.
- Türk devlet teşkilatının temeli **Asya Hun hükümdarı Mete Han** döneminde atıldı.
- **Kut anlayışı:** yönetme yetkisi hükümdara **Gök Tanrı tarafından** verilir; kut **kan yoluyla** hanedan üyelerine geçer.
- Ülke hanedanın **ortak malı** sayılır → hanedan üyeleri arasında **taht kavgaları** → devletlerin kısa sürede bölünmesi.
- **İkili teşkilat:** ülke **doğu** ve **batı** olarak ikiye ayrılır; doğuyu (merkez, kutsal Ötüken) **kağan**, batıyı hanedandan **yabgu** yönetir. Doğu üstündür.
- Hükümdarın görevleri: orduya komuta etmek, kurultaya başkanlık etmek, halkı doyurmak ve giydirmek ("**açı doyurmak, çıplağı giydirmek**"), adaleti sağlamak.

Kurultay (Toy, Kengeş)

- Boy beyleri, hatun ve devlet büyüklerinin katıldığı **danışma meclisidir**; savaş-barış, töre, önemli devlet işleri görüşülür.
- Son söz **hükümdarındır**; kurultay yürütmeyi bağlayan bir yasama organı değil, **danışma** organıdır.
- Hükümdar yokken kurultaya **aygucı** başkanlık eder.

Hükümdar ve yönetim kadrosu

Unvan	Görevi	Unvan	Görevi
Kağan / Han / Şanyü / İdikut	Hükümdar (idikut: Uygurlar)	**Hatun**	Hükümdar eşi; kurultaya katılır, elçi kabul eder, emirnamede imzası olur
Yabgu	Batıyı yöneten, hükümdardan sonra gelen hanedan üyesi	**Tigin (tekin)**	Hükümdarın oğlu, şehzade
Şad	Yönetimde/askerlikte görevli şehzade	**Ayguci**	Kurultay başkan vekili, vezir benzeri
Buyruk	Bakan (Ayukı: bakanlar kurulu)	**Tudun**	Vergi işleri / vali
Tamgacı	Devlet mührünü (tamga) kullanan	**Bitigçi**	Yazı işleri, katip
Ağılıg	Hazine sorumlusu	**Subaşı**	Ordu komutanı
Yargucı	Yargıç	**Tarkan**	Saray ve devlet görevlisi, ayrıcalıklı soylu

Hükümdarlık alametleri

- **Otağ**: hükümdar çadırı
- **Tuğ**: sancak (at kuyruğu)
- Davul, yay, ok, kılıç, kama
- **Örgin**: taht
- **Kotuz**: sorguç
- **Tamga**: mühür, boy damgası

Sınavda nasıl sorulur?

"Ülkenin hanedan üyelerinin ortak malı sayılması aşağıdakilerden hangisine en çok yol açmıştır?"

Cevap: Taht kavgalarına ve devletlerin kısa sürede bölünmesine.

evrakburada.com

⚠ **Tuzak**

Kurultay bir "meclis" olsa da **danışma** organıdır; padişahı/kağanı bağlayan karar organı gibi düşünülmemelidir. Hatun ise kurultaya **katılır** ve elçi kabul eder — kadının yönetimdeki etkinliği sık sorulur.

3 Ordu: Ordu-Millet Anlayışı ve Onlu Sistem

- **Ordu-millet:** savaşta silah taşıyabilen herkes askerdir; askerlik ayrı bir meslek değildir. Paralı asker yoktur (istisna: Hazar, Peçenek gibi bazı devletler ücretli asker kullanmıştır).
- **Onlu sistem** Mete Han tarafından kuruldu; Mete Han'ın tahta çıkışı (MÖ 209) **Kara Kuvvetleri Komutanlığının kuruluş yılı** kabul edilir.
- Ordu **atlı** birliklerden oluşur; temel silah **ok ve yay**dır.
- Savaş taktiği: **Turan (hilal) taktiği** — sahte geri çekilme (ricat) ile düşmanı çember içine almak; kurt kapanı da denir.
- Savaştan önce düşmanı tanımak için gönderilen keşif birliği: **yelme**.
- Türk ordu düzeni Çin, Moğol ve Bizans ordularını etkiledi; **üzengi**, **pantolon ve ceket** gibi süvari donanımı dünyaya Türklerden yayıldı.

Birlik	Asker	Komutan
Tümen	10.000	Tümen başı
Bin (tabur)	1.000	Bin başı
Yüz (bölük)	100	Yüz başı
On (takım)	10	On başı

Sınavda nasıl sorulur?

"Savaş zamanında kadın-erkek silah kullanabilen herkesin asker sayılması" hangi anlayışı gösterir?

Cevap: Ordu-millet anlayışı.

4 Din ve İnanış, Toplum ve Ekonomi, Töre (Hukuk)

Din ve inanış

- En yaygın inanç **Gök Tanrı** inancıdır: tek yaratıcıya inanılır; hükümdarın kutu Gök Tanrı'dan gelir.
- Doğa unsurları (dağ, su, ağaç, güneş, ay, yıldız) kutsal sayılır; **atalar kültü** yaygındır.
- **Şamanizm:** din adamına **kam (şaman, baksı)** denir; büyü ve ruhlarla ilişki öne çıkar.
- Ölüm ve ahiret: mezar **kurgan**, ölenin öldürdüğü düşman sayısınca dikilen taş heykeller **balbal**, cenaze töreni **yuğ**, cenazeden sonra verilen yemek **ölü aşı**; cennet **uçmağ**, cehennem **tamu**.
- Ongun: boyun kutsal saydığı hayvan (totem).
- Uygurlar **Maniheizm**i benimsedi (Bögü Kağan); ayrıca Budizm yayıldı — bu dinler yerleşik hayata geçişi hızlandırdı, savaşçı ruhu zayıflattı.

evrakburada.com

Toplum ve ekonomi

- **Yaylak-kışlak** hayatı; geçim kaynağı **hayvancılık**tır (at, koyun, sığır).
- Topraklar **boyun ortak malı**dır → toprağa dayalı zengin bir sınıf oluşmamış, belirgin sınıf ayrımı görülmemiştir.
- **İpek Yolu** ve sınır pazarları önemli gelir kaynağıdır; Türkler demircilikte ileridir, at koşum takımı ve silah satar.
- Bahar bayramı **Nevruz** şenliklerle kutlanır; at yarışları, müzik, sürek avları yapılır.
- Kadın toplumda saygın ve etkindir; aile **tek eşli** ve **ataerkil** yapıdadır.
- Yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti **Uygurlar**dır (tarım, şehir, ticaret).

Töre (yazısız hukuk)

- Devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenleyen **yazısız hukuk kurallarıdır**; göçebe hayat ve yazının geç yaygınlaşması nedeniyle yazılı hukuk gelişmemiştir.
- Kaynakları: **gelenek ve görenekler · kurultay kararları · hükümdarın buyrukları (yarlık)**.
- Değişmesi için hükümdarın isteği ve **kurultayın kararı** gerekir; hükümdar dahil herkes töreye uyar.
- Temel ilkeleri: **könilik (adalet)**, **uzluk (iyilik)**, **tüz (eşitlik)**, **kişilik (insanlık)**, **oksızlık (bağımsızlık)**.
- Cezalar ağırdır; özellikle hırsızlık, cinayet ve vatana ihanet en ağır cezalarla karşılanır.

Sınavda nasıl sorulur?

"Toprağın boyun ortak malı sayılması" toplumsal yapıda hangi sonucu doğurmuştur?

Cevap: Toprağa dayalı bir soylu/zengin sınıf oluşmamış, belirgin sınıf ayrımı görülmemiştir.

⚠ **Tuzak**

Töre yazısızdır ama **değiştirilemez** değildir: hükümdarın isteği ve kurultay kararıyla değişebilir. Türkler Müslüman olduktan sonra töre tamamen terk edilmemiş, **örfi hukuk** olarak yaşamaya devam etmiştir.

5 Yazı, Dil ve Edebiyat: Alfabeler, Yazıtlar, Destanlar

Alfabeler

- İlk Türk alfabesi: **Göktürk (Orhun) alfabesi** — **38 harf**.
- **Uygur alfabesi** — **18 harf**; Uygurların bu alfabeyle yazdığı eserler ve kâtiplikleri sayesinde komşu devletlerde bürokrat, öğretmen, tercüman olarak görev aldılar.
- Türklerin tarih boyunca kullandığı alfabeler: Göktürk, Uygur, Soğd, Arap, Kiril, Latin.

Orhun (Göktürk) yazıtları

Yazıt	Tarih	Diktiren / Yazan	Öne çıkan
Tonyukuk	720–725	Vezir **Bilge Tonyukuk** kendisi	İlk anı (hatırat) türü; Tonyukuk ilk Türk tarihçisi sayılır
Kül Tigin	732	Bilge Kağan diktirdi; **Yolluğ Tigin** yazdı	Kül Tigin'in kahramanlıkları; Çin esaretinden kurtuluş
Bilge Kağan	735	Oğlu diktirdi; **Yolluğ Tigin** yazdı	Bilge Kağan'ın öğütleri, devlet anlayışı

evrakburada.com

- Türk dilinin gelişmiş bir dil olduğunu gösteren **ilk Türkçe yazılı metinlerdir**; "Türk" adı Türkçe olarak ilk burada geçer.
- **Söylev (hitabet) dili** ile yazılmıştır; halka seslenir, birlik ve töre çağrısı yapar.

Sözlü edebiyat ve destanlar

- **Koşuk**: doğa, aşk, kahramanlık şiiri (sığır ve şölen törenlerinde) · **sagu**: ölen için yakılan ağıt (yuğ töreninde) · **sav**: atasözü.
- Hece ölçüsü, dörtlük, yarım uyak; şiir ve müzik iç içe; ozan/baksı/kam şiiri **kopuzla** söyler.

Destan	Topluluk	Destan	Topluluk
Alp Er Tunga	Sakalar (İskitler)	**Oğuz Kağan**	Hunlar
Ergenekon, Bozkurt	Göktürkler	**Türeyiş, Göç**	Uygurlar
Manas	Kırgızlar (dünyanın en uzun destanlarından)	**Dede Korkut Hikâyeleri**	Oğuzlar

Uygur dönemi eserleri

- Maniheizm ve Budizm etkisinde dinî-ahlaki çeviri eserler: **Altun Yaruk** (Budizm, Çinceden çeviri), **Sekiz Yükmek**.
- İlk tiyatro örnekleri: **kökünç**; matbaa (tahta kalıp) kullanımı.

Sınavda nasıl sorulur?

"İlk anı türü örneği sayılan, yazdıranı ve yazarı aynı kişi olan yazıt hangisidir?"

Cevap: Tonyukuk Yazıtı.

⚠ **Tuzak**

Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarını **yazan** Yolluğ Tigin'dir; **diktiren** farklıdır. "Diktiren/yazan" ayrımı sık sorulur. Dede Korkut destan değil **hikâyelerdir** ve Oğuzlara aittir.

6 Bilim ve Sanat; Kavramlar Sözlüğü

- **On İki Hayvanlı Türk Takvimi**: yılın 365 gün ve 12 ay hesaplanması astronomide ilerlemeyi gösterir; her yıl bir hayvanla anılır.
- Göçebe hayat → sanat **taşınabilir** eşyalarda gelişti: halı, kilim, kemer tokası, at koşumu, silah, süs eşyası.
- **Hayvan üslubu**: hayvan figürlerinin süslemede kullanılması; madencilik ve maden işlemeciliği ileridir.
- **Pazırık kurganı**nda bulunan halı, bilinen **en eski düğümlü halılardan** biridir; **Esik kurganı**nda "Altın Elbiseli Adam" bulunmuştur.
- Uygurlar yerleşik hayatla **şehir ve tapınak mimarisi** geliştirdi; duvar resimleri (**fresk**) ile Türk resim sanatının temeli atıldı.

evrakburada.com

Kavram	Anlamı	Kavram	Anlamı
Il / El	Devlet	Bodun	Millet, boylar birliği
Toygun	Kurultaya katılma hakkı olan	Yarlık	Hükümdar buyruğu
Tamga	Mühür, boy damgası	Ongun	Totem, kutsal hayvan
Yuğ	Cenaze töreni	Balbal	Mezar başındaki taş heykel
Uçmağ / Tamu	Cennet / Cehennem	Könilik	Adalet

Ezber: Mete Han = **onlu sistem + devlet teşkilatı** · Bumin Kağan = **Türk adlı ilk devlet** · Uygurlar = **yerleşik hayat, Maniheizm, matbaa, fresk** · 38 harf = **Göktürk**, 18 harf = **Uygur** · Tonyukuk = **ilk anı, ilk tarihçi**.

7 Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İlk Türk-İslam Devletleri

Türk-Arap ilişkileri

- **Talas Savaşı (751):** Abbasiler ile Çin arasında; **Karluklar** Abbasilerin yanında yer aldı → Çin'in Orta Asya'daki ilerleyişi durdu, Türk-Arap yakınlaşması başladı.
- Talas'ta esir alınan Çinliler aracılığıyla **kâğıt yapımı** İslam dünyasına (Semerkant) geçti.
- Abbasiler döneminde Türkler orduda ve yönetimde yükseldi; Halife **Mutasım**, Türk askerleri için **Samarra** şehrini kurdurdu.
- Abbasi hizmetindeki Türk valilerin Mısır'da kurduğu devletler: **Tolunoğulları** (Ahmed bin Tolun) ve **İhşidiler** — Mısır'daki ilk Türk devletleridir.

İslamiyet'in kolay benimsenme sebepleri

- Gök Tanrı inancının **tek Tanrı** anlayışıyla benzeşmesi
- **Kurban** geleneği
- Abbasilerin Türklere karşı olumlu tutumu
- Ahiret, cennet-cehennem (uçmağ-tamu) inancı
- **Cihat ve gaza** anlayışının savaşçı ruha uyması
- Ticaret ve komşuluk ilişkileri

Türklerin Müslüman olmasıyla **İslam dünyasının savunuculuğu** Türklere geçti (Haçlılara, Bizans'a, Moğollara karşı); Türk kültürü Arap ve Fars kültürüyle etkileşti, **alfabe olarak Arap harfleri** kullanılmaya başlandı. Bazı Türk toplulukları (Peçenek, Kuman, Uz) Hristiyan oldu ve Slavlaşarak millî benliklerini kaybetti.

Sınavda nasıl sorulur?

"Kâğıdın İslam dünyasına geçmesine ve Türk-Arap yakınlaşmasına zemin hazırlayan savaş hangisidir?"

Cevap: Talas Savaşı (751).

8 Karahanlılar ve Gazneliler

Karahanlılar (840–1212)

- **İlk Müslüman Türk devletidir.** Karluk, Yağma ve Çiğil boylarınca kuruldu.

evrakburada.com

- **Satuk Buğra Han** Müslüman oldu; **Musa Baytaş Han** döneminde İslamiyet **resmî din** ilan edildi.
- **İkili teşkilat** sürdü; 1042'de Doğu ve Batı Karahanlılar olarak ayrıldılar.
- **Türkçeyi resmî dil** olarak kullandılar; Türk-İslam kültürünün temelleri bu devlette atıldı.
- İlk Türk-İslam kervansarayı: **Ribat-ı Melik**. Şehirlerde ilk Türk-İslam **medreseleri** açıldı.

Eser	Yazar	Ne bilinmeli?
Kutadgu Bilig (1069-70)	Yusuf Has Hacib	"Mutluluk veren bilgi"; **siyasetname**, aruzla yazılmış ilk **mesnevi**; Tabgaç Buğra Han'a sunuldu. Kahramanlar: **Kün Togdı (adalet), Ay Toldı (devlet/talih), Öğdülmiş (akıl), Odgurmış (akıbet)**.
Divanü Lügati't-Türk (1072-77)	Kaşgarlı Mahmud	Araplara Türkçe öğretmek için yazılmış **ilk Türkçe sözlük**; Abbasi halifesine sunuldu; Türk boylarını gösteren **ilk Türk dünya haritası** bu eserdedir.
Atabetü'l-Hakayık	Edip Ahmed Yükneki	"Gerçeklerin eşiği"; ahlak ve öğüt kitabı.
Divan-ı Hikmet	Hoca Ahmed Yesevi	Tasavvufi hikmetler; hece ölçüsü, sade Türkçe; **Yesevilik** Anadolu'nun Türk-İslamlaşmasında etkili oldu.

Gazneliler (963–1187)

- Samanoğulları komutanı **Alp Tigin** kurdu (Gazne, Afganistan).
- **Gazneli Mahmud**: "**sultan**" unvanını kullanan **ilk Türk hükümdarı**; Hindistan'a **17 sefer** → İslamiyet Hindistan'a yayıldı.
- **1040 Dandanakan**'da Selçuklulara yenildi; devlet zayıfladı, Gurlular yıktı.
- Saray çevresi bilginleri: **Firdevsi** (Şehname, Farsça), **Biruni**, **Utbi**. Resmî dil olarak **Farsça** öne çıktı.

⚠ **Tuzak**

"İlk Müslüman Türk devleti" = **Karahanlılar**; "sultan unvanını ilk kullanan Türk hükümdarı" = **Gazneli Mahmud**; "halifeden sultan unvanını resmen alan" = **Tuğrul Bey** (Doğunun ve Batının Sultanı). Bu üçü sıkça karıştırılır.

Sınavda nasıl sorulur?

"Türk dilinin Arapça kadar zengin olduğunu göstermek amacıyla yazılan ve Türk boylarını harita üzerinde gösteren eser hangisidir?"

Cevap: Divanü Lügati't-Türk (Kaşgarlı Mahmud).

evrakburada.com

9 Büyük Selçuklu Devleti (1040–1157)

Tarih	Olay	Sonuç / önemi
1040	Dandanakan (Gaznelilere karşı)	Devlet kuruldu; **Tuğrul Bey** sultan ilan edildi
1048	Pasinler	**Bizans ile ilk** Türk savaşı (kazanıldı)
1055	Bağdat seferi	Şii **Büveyhoğulları** kaldırıldı, halife korundu; Tuğrul Bey "**Doğunun ve Batının Sultanı**"
1071	Malazgirt (Alp Arslan – Romen Diyojen)	**Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı**; ilk Türk beylikleri kuruldu
1092	Melikşah'ın ölümü	Taht kavgaları; devlet zayıfladı, **I. Haçlı Seferi** (1096) kolaylaştı
1141	Katvan (Sultan Sencer – Karahıtaylar)	Ağır yenilgi; Orta Asya'da etki kaybı
1153	Oğuz isyanı	Sencer esir düştü; 1157'de ölümüyle devlet dağıldı

- **Melikşah** dönemi devletin en parlak dönemidir; veziri **Nizamülmülk**: **Siyasetname** (devlet yönetimi), **Nizamiye medreseleri** (ilki **1067 Bağdat**), **ikta sistemi**nin düzenlenmesi.
- Melikşah döneminde **Ömer Hayyam** başkanlığındaki heyet **Celali takvimini** hazırladı.
- Nizamiye medreseleri: **devletin kurduğu ilk düzenli** (devlet destekli) eğitim kurumları; Sünni İslam'ı yaymak ve **devlete memur yetiştirmek** amaçlandı; öğretim ücretsiz, öğrenci burslu.

Sınavda nasıl sorulur?

"Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelmesinin başlangıcı sayılan savaş hangisidir?"

Cevap: Malazgirt Meydan Muharebesi (1071).

10 Türk-İslam Devletlerinde Devlet Teşkilatı

Hükümdar ve hükümdarlık alametleri

- Unvanlar: **sultan, han, hakan, melik**. Hükümdar yetkisini Allah'tan aldığına inanılır; ülke yine **hanedanın ortak malı**dır → taht kavgaları sürer.
- Halife hükümdara **menşur** (yetki belgesi) ve **hilat** (kaftan) gönderir: halife **siyasi değil manevi** onay verir.
- **Hutbe** okutmak
- **Sikke** (para) bastırmak
- **Tuğra** (imza/mühür)
- **Nevbet** (mehter) çaldırmak
- **Çetr** (saltanat şemsiyesi)
- Taht, taç, kılıç, otağ, sancak

Saray ve divan

- Saray teşkilatına **Dergâh** denir; başında **Hâcib-i Büzürg (ulu hacib)** bulunur.
- Devlet işlerinin görüşüldüğü meclis **Büyük Divan (Divan-ı Saltanat)**; başkanı **vezir**dir. Önemli konularda sultan da katılır.

evrakburada.com

Divan	Görevi	Başkanı
Divan-ı İstifa	Maliye, gelir-gider	Müstevfi
Divan-ı İnşa ve Tuğra	Yazışmalar, fermanlar, diplomasi	Tuğrai
Divan-ı Arz	Askerî işler, ordu	Ârız
Divan-ı İşraf	Denetim, teftiş	Müşrif

Taşra yönetimi ve ikta

- Hanedan üyesi **melik**ler eyaletleri yönetir; yanlarına yönetim tecrübesi için **atabey** verilir. Atabeylerin zamanla bağımsızlaşmasıyla **atabeylikler** kuruldu.
- **İkta sistemi:** toprağın vergi geliri, karşılığında asker beslemesi şartıyla devlet görevlilerine verilir. Toprağın mülkiyeti **devlete** aittir.

1. Hazineden para çıkmadan **büyük ve hazır ordu** beslendi.
2. Vergilerin düzenli toplanması sağlandı.
3. Üretim sürekliliği ve **toprağın boş kalmaması** sağlandı.
4. Taşrada güvenlik ve asayiş korundu.

Ordu ve hukuk

- Ordu: **Gulamlar** (saray muhafızları, sultana bağlı; **Hassa ordusu**), **ikta askerleri**, Türkmenler ve bağlı devlet askerleri.
- Hukuk ikilidir: **şer'i hukuk** (İslam hukuku, **kadı**) ve **örfi hukuk** (töre ve hükümdar buyrukları, **emir-i dad**).
- Kadıların başı: **kadı'l-kudat**; ordudaki davalara **kadı-yı leşker** (kadıasker) bakar.

> ⚠ **Tuzak**
> İkta sahibi toprağın **sahibi değildir**, yalnız vergi gelirini alır. Osmanlı'daki **tımar sistemi** ikta sisteminin devamıdır — "benzer kurum" soruları buradan gelir: ikta → tımar, Divan-ı Saltanat → Divan-ı Hümayun, atabey → lala, gulam → kapıkulu, Nizamiye → Sahn-ı Seman.

11 Anadolu'da Türk Beylikleri ve Türkiye Selçuklu Devleti

I. Dönem (Malazgirt sonrası) Türk beylikleri

Beylik	Merkez	Öne çıkan
Saltuklular	Erzurum	Anadolu'da kurulan **ilk Türk beyliği**
Mengücekliler	Erzincan, Divriği	**Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası** (UNESCO Dünya Mirası)
Danişmentliler	Sivas, Tokat, Niksar	Danişmentname destanı; Haçlılarla mücadele
Artuklular	Diyarbakır, Mardin, Hasankeyf	**Malabadi Köprüsü**; El-Cezeri (mekanik, otomat)
Çaka Beyliği	İzmir	**İlk Türk donanması**

Türkiye (Anadolu) Selçuklu Devleti (1075–1308)

- **Süleyman Şah** kurdu; ilk başkent **İznik**, sonra (I. Haçlı Seferi'nden sonra) **Konya**.

evrakburada.com

- **1176 Miryokefalon** (II. Kılıç Arslan – Bizans): Bizans Anadolu'yu geri alma umudunu yitirdi; **Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşti**.
- **I. Alaeddin Keykubad** dönemi en parlak dönem: Alanya tersanesi, **Kubadabad Sarayı**, Sudak seferi (Kırım — ilk deniz aşırı sefer); 1230 **Yassıçemen** (Harzemşahlar).
- **1243 Kösedağ**: Moğollara yenilgi → devlet **İlhanlı** egemenliğine girdi, **II. Dönem Türk Beylikleri** ortaya çıktı (Osmanlı bunlardan biridir).
- Ticaret: yollar üzerinde **kervansaraylar** (Sultan Hanı); kaybolan malı devletin ödediği **devlet sigortası** uygulaması; İtalyan şehirleriyle ticaret anlaşmaları.

Karamanoğlu Mehmet Bey (1277): "Bugünden sonra divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacak" fermanı — Türkçenin resmî dil olması için atılan önemli adım.

Sınavda nasıl sorulur?

"Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma ümidini kaybetmesine yol açan savaş hangisidir?"

Cevap: Miryokefalon (1176). Malazgirt "kapıyı açtı", Miryokefalon "kesinleştirdi".

12 Türk-İslam Kültür ve Medeniyeti: Toplum, Bilim, Sanat

Toplum ve ekonomi kurumları

- **Ahilik:** Anadolu'da esnaf ve sanatkârların meslek ve ahlak teşkilatı; kurucusu **Ahi Evran** (Kırşehir). Usta–kalfa–çırak düzeni, kalite ve fiyat denetimi, dürüstlük. Osmanlı'da **lonca** ve **gedik**e dönüştü.
- Kadınlar teşkilatı: **Bacıyan-ı Rum** (Fatma Bacı).
- **Vakıf:** sosyal yardım ve kamu hizmetlerinin (cami, medrese, darüşşifa, köprü, çeşme, imaret) kişilerin bağışıyla görülmesi.
- Hastaneler: **darüşşifa / bimarhane**. Anadolu'nun ilk tıp medresesi ve hastanesi: **Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası** (1206).

Türk-İslam bilginleri

Bilgin	Alan	Bilinmesi gereken
Farabi	Felsefe, müzik	"**Muallim-i Sani**" (İkinci Öğretmen, Aristo'dan sonra)
İbn-i Sina	Tıp, felsefe	**El-Kanun fi't-Tıb**; Avrupa'da yüzyıllarca ders kitabı
Biruni	Astronomi, coğrafya	Dünyanın kendi ekseninde döndüğünü savundu; Gazneliler dönemi
Harezmi	Matematik	**Cebir**in kurucusu; algoritma kavramı onun adından
Uluğ Bey	Astronomi	Timurlu; **Semerkant rasathanesi**, Zic-i Uluğ Bey
Ali Kuşçu	Astronomi, matematik	Semerkant'tan İstanbul'a geldi (Fatih dönemi)
El-Cezeri	Mekanik	Artuklu; otomatik makineler, "**sibernetiğin öncüsü**"

Edebiyat ve tasavvuf (Anadolu)

- **Mevlana Celaleddin-i Rumi:** Mesnevi (**Farsça**); hoşgörü; Konya.
- **Yunus Emre:** sade **Türkçe**, hece ölçüsü; Anadolu Türkçesinin gelişimine katkı.

evrakburada.com

- **Hacı Bektaş-ı Veli:** Makalat; Bektaşilik; Horasan erenlerinden.
- **Nasreddin Hoca:** mizah ve fıkra geleneği (Akşehir).

Mimari ve sanat

- Medreseler: **Konya İnce Minareli**, **Konya Karatay**, **Sivas Gök Medrese**, **Erzurum Çifte Minareli**.
- Kervansaraylar: **Aksaray Sultan Hanı**, Kayseri Sultan Hanı; Kümbetler (mezar anıtı — çadırın taşa dönüşmüş hâli).
- Süsleme: taş işçiliği, **çini** (Kubadabad çinileri), ahşap oymacılık, hat, tezhip, halı-kilim.

Ezber: İlk Müslüman Türk devleti = **Karahanlılar** · ilk sultan = **Gazneli Mahmud** · Bizans'la ilk savaş = **Pasinler 1048** · Anadolu'nun kapısı = **Malazgirt 1071** · ilk Türk beyliği = **Saltuklular** · ilk donanma = **Çaka Bey** · ilk devlet medresesi = **Nizamiye 1067** · ilk tıp medresesi (Anadolu) = **Gevher Nesibe 1206** · Türkçe fermanı = **Karamanoğlu Mehmet Bey 1277**.

13 Osmanlı Devlet Yönetimi: Padişah, Veraset, Şehzadeler

- Devletin başı **padişah**tır; yürütme, yasama (kanunname) ve yargıda son söz onundur. Hükümdarlık alametleri: hutbe, sikke, tuğra, nevbet.
- Kuruluşta ülke **hanedanın ortak malı** sayıldı → taht kavgaları (Yıldırım'dan sonra **Fetret Devri, 1402–1413**).

Veraset (tahta geçiş) anlayışındaki değişim

Dönem / Padişah	Uygulama	Amaç
Kuruluş	Ülke hanedan üyelerinin ortak malı	Türk töresi
I. Murat	Ülke **padişah ve oğullarının** malıdır	Kardeşleri devreden çıkarmak
Fatih	Kanunname: devletin selameti için kardeş katli caizdir	Taht kavgalarını önlemek, **merkezî otorite**
I. Ahmet	**Ekber ve erşed**: hanedanın en yaşlı ve akıllı erkeği tahta geçer	Kardeş katlini sona erdirmek

- Şehzadeler, yanlarına verilen **lala**larla sancaklara gönderilip yönetim tecrübesi kazanırdı (**sancağa çıkma**). I. Ahmet'ten sonra bu usul kaldırıldı; şehzadeler sarayda **kafes usulü**yle yetiştirildi → tecrübesiz padişahlar.
- Şehzadelerin sancakta kalması taht mücadelesine, kafes usulü ise **yönetim deneyiminden yoksunluğa** yol açtı — iki uygulamanın ayrı olumsuz sonucu sorulur.

⚠ **Tuzak**

"Ekber ve erşed" sistemi **I. Ahmet** dönemiyle başlar (kanunla değil, uygulamayla yerleşti); Fatih kanunnamesi ile karıştırılmamalıdır. Lala ≈ Selçuklu'daki **atabey**.

14 Saray ve Divan-ı Hümayun

Saray (Topkapı) bölümleri

- **Birun (dış saray):** devlet işlerinin yürütüldüğü kısım; Divan-ı Hümayun burada toplanır.

evrakburada.com

- **Enderun (iç saray):** padişahın özel hayatı ve **devşirmelerin devlet adamı olarak yetiştirildiği okul**; II. Murat döneminde kuruldu, Fatih geliştirdi. Liyakat esas alınır.
- **Harem:** padişah ailesinin yaşadığı bölüm; başında **valide sultan**.

Divan-ı Hümayun

- **Orhan Bey** döneminde kuruldu; siyasi, askerî, mali, idari ve hukuki davalara bakan **danışma meclisi ve yüksek mahkeme**dir. Halk da şikâyetini doğrudan buraya getirebilir.
- Kuruluşta başkanı padişahtı; **Fatih'ten itibaren** padişah divana başkanlık etmedi, yerine **sadrazam** başkanlık etti; padişah görüşmeleri "**kafes**" arkasından izledi.
- Kararları **padişah onaylar**; kesin söz yine padişahındır. 17. yüzyıldan sonra işler sadrazam konağına kaydı (**Bab-ı Âli**).

Divan üyesi	Görevi	Bugünkü karşılığı
Sadrazam (veziriazam)	Padişahın mutlak vekili; **mühür-i hümayunu** taşır, sefere serdar-ı ekrem olarak gider	Başbakan
Kubbealtı vezirleri	Sadrazama yardımcı, askerî-idari işler	Bakanlar
Kazasker (Rumeli, Anadolu)	Davalara bakar; **kadı ve müderris atamalarını** yapar	Adalet + Millî Eğitim
Defterdar	Maliye, bütçe, hazine	Maliye
Nişancı	Fermanlara **tuğra** çeker; tapu-tahrir defterleri, toprak kayıtları	Tapu Kadastro
Şeyhülislam	Kararların dine uygunluğuna **fetva** verir (sürekli üye değil)	Diyanet
Kaptan-ı derya	Donanma (İstanbul'dayken katılır)	Deniz Kuvvetleri
Yeniçeri ağası	Yeniçeri Ocağı (vezir rütbesindeyse üye)	Kara Kuvvetleri
Reisülküttap	Yazışmalar, **dış işleri**; zamanla önem kazandı	Dışişleri

Sınavda nasıl sorulur?

"Divan-ı Hümayun'da kadı ve müderrislerin atamasından sorumlu üye hangisidir?"

Cevap: Kazasker.

⚠ **Tuzak**

Tuğra çeken **nişancı**dır; padişah mührünü taşıyan **sadrazam**dır. Şeyhülislam fetva verir ama **divanın daimi üyesi değildir**.

15 Taşra Yönetimi ve Toprak Sistemi

İdari bölünme (büyükten küçüğe)

1. **Eyalet** → beylerbeyi
2. **Sancak (liva)** → sancakbeyi
3. **Kaza** → **kadı** (yargı + belediye + noterlik) ve **subaşı** (güvenlik)
4. **Köy** → köy kethüdası / muhtar

Eyalet türü	Özellik	Örnek
Merkeze bağlı – Tımarlı (yıllıklı olmayan)	Tımar sistemi uygulanır; vergi tımarlı sipahiye	Anadolu, Rumeli
Merkeze bağlı – Salyaneli (yıllıklı)	Tımar yok; vergi yıllık (salyane) olarak toplanır, giderler düşülüp kalanı merkeze	Mısır, Bağdat, Habeş, Trablusgarp, Tunus, Cezayir
Özel yönetimli (imtiyazlı)	İç işlerinde serbest; vergi ve/veya asker verir	Kırım Hanlığı, Eflak, Boğdan, Erdel, Hicaz (Mekke Şerifliği)

Toprak türleri

- **Mülk arazi:** kişinin özel mülkü (öşriye: Müslümanların, haraciye: gayrimüslimlerin elindeki).
- **Vakıf arazi:** geliri hayır kurumlarına ayrılmış toprak.
- **Miri arazi:** mülkiyeti devlete ait; işletme hakkı halka verilen topraklar — en büyük pay.

Miri toprak	Yıllık gelir	Kime verilir
Has	100.000 akçe ve üzeri	Padişah, hanedan, vezirler, beylerbeyleri
Zeamet	20.000 – 100.000 akçe	Sancakbeyleri, divan üyeleri, üst düzey görevliler
Tımar	3.000 – 20.000 akçe	Tımarlı sipahiler, küçük görevliler

- **Paşmaklık:** padişah kadınlarına
- **Yurtluk-ocaklık:** sınır boylarında, babadan oğula
- **Mukataa:** geliri doğrudan hazineye
- **Ocaklık:** geliri kale, tersane gibi kurumlara
- **Dirlik:** has, zeamet ve tımarın ortak adı. Köylüye (reaya) aile işletmesi büyüklüğünde toprak verilir: **çift-hane sistemi**.
- Toprağını mazeretsiz **üç yıl** boş bırakan köylüden toprak alınır ve **çiftbozan vergisi** alınır.
- Tımar sisteminin bozulmasıyla vergi toplamada **iltizam**, 1695'ten itibaren de ömür boyu **malikâne** uygulandı; 1775'te iç borçlanma senedi **esham** çıkarıldı.

Sınavda nasıl sorulur?

"Tımar sisteminin bozulması aşağıdakilerden hangisini doğrudan etkilemiştir?"

Cevap: Eyalet askerlerinin (tımarlı sipahi) sayısını ve taşradaki güvenliği; ayrıca vergi düzenini ve tarımsal üretimi.

16 Osmanlı Ordusu ve Donanması

Kapıkulu (merkez, maaşlı, devşirme)

- **Piyade: Yeniçeri**, Cebeci (silah), Topçu, Top arabacı, Humbaracı (havan), Lağımcı
- **Süvari (Altı Bölük):** Sipahi, Silahtar, Sağ-Sol Ulufeciler, Sağ-Sol Garipler
- Asker kaynağı: **devşirme** → **Acemi Oğlanlar Ocağı**
- Maaş üç ayda bir: **ulufe**; padişah değişince **cülus bahşişi**

Eyalet ve yardımcı kuvvetler

- **Tımarlı sipahiler**: ordunun en kalabalık kısmı; maaşı tımar geliri; yanında **cebelü** yetiştirir
- **Akıncılar**: sınır boylarında keşif ve yıpratma
- **Azaplar**, **yayalar-müsellemler**, **deliler**
- Bağlı devletlerin askerleri (ör. **Kırım süvarileri**)

evrakburada.com

- İlk düzenli ordu **Orhan Bey** döneminde (yaya ve müsellem) kuruldu; **Yeniçeri Ocağı I. Murat** döneminde kuruldu (**pençik** sistemi: savaş esirlerinin beşte biri).
- Devşirme sistemi **Yıldırım Bayezid** döneminde düzenli hâle geldi.
- Yeniçeri Ocağı **1826'da II. Mahmut** tarafından kaldırıldı (**Vaka-i Hayriye**); yerine **Asakir-i Mansure-i Muhammediye** kuruldu.
- Donanma: ilk tersane **Gelibolu** (Yıldırım Bayezid); en büyük tersane İstanbul **Haliç (Tersane-i Âmire)**. Kaptan-ı derya Barbaros Hayreddin Paşa ile **1538 Preveze** zaferi → Akdeniz Türk gölü.

⚠ **Tuzak**

Kapıkulu askerleri **maaşlı ve merkeze bağlı**; tımarlı sipahiler ise **maaş almaz**, tımar gelirinden beslenir. "Hazineye yük olmadan asker yetiştirme" = tımar.

17 Hukuk ve Toplum Yapısı

Hukuk

- **Şer'i hukuk:** Kur'an, sünnet, icma, kıyas; ibadet, miras, evlenme-boşanma gibi konular.
- **Örfi hukuk:** padişah fermanları ve **kanunnameler**; devlet yönetimi, vergi, ceza, toprak — şer'i hukuka aykırı olamaz.
- Kanunname hazırlayan ilk padişah **Fatih**; en kapsamlı düzenleyen **Kanuni Sultan Süleyman**.
- Mahkemelerde **kadı** karar verir; tek dereceli yargı; kadılar **kazasker**e bağlıdır.
- Gayrimüslimler kendi aralarındaki (din, aile) davalarda kendi dini mahkemelerine başvurabilirdi.

Toplum: yönetenler – yönetilenler

- **Yönetenler (askerî sınıf):** seyfiye (askerler, yöneticiler), **ilmiye** (ulema: kadı, müderris, şeyhülislam), **kalemiye** (bürokrasi). Vergi vermezler.
- **Yönetilenler (reaya):** köylü, şehirli, konar-göçer; vergi verir, üretim yapar.
- **Millet sistemi:** toplum **dine göre** gruplandı — Müslüman, **Rum, Ermeni, Yahudi** milletleri; her millet dini liderine bağlı, inanç ve eğitimde serbest.
- **İstimalet politikası:** fethedilen yerlerde halkın gönlünü kazanma, hoşgörü — fetihlerin kalıcılığını sağladı.
- Gayrimüslim erkeklerden askerlik yerine **cizye** alınırdı.

Sınavda nasıl sorulur?

"Osmanlı'da toplumun din esasına göre gruplandırıldığı ve her grubun kendi inanç ve eğitim işlerinde serbest olduğu düzen" hangisidir?

Cevap: Millet sistemi.

18 Ekonomi: Tarım, Ticaret, Vergiler

- Ekonominin temeli **tarım**dır. Anlayış: **iaşe** (halkın ihtiyacı önce), **gelenekçilik**, **fiskalizm** (hazine gelirini artırma).
- Esnaf **lonca** teşkilatıyla örgütlendi (Ahilik'in devamı); 18. yüzyılda dükkân açma izni **gedik** belgeye bağlandı.
- Devletin mallara belirlediği azami fiyat: **narh**; denetleyen: **muhtesip** ve kadı.
- Kapalı çarşı türleri: **bedesten** (değerli mallar), **arasta** (aynı meslekten dükkân sırası).

evrakburada.com

- Yabancı devletlere verilen ticari ayrıcalıklar: **kapitülasyonlar** — kalıcı hâle gelen ilk kapsamlı ayrıcalıklar **1569'da Fransa**'ya; 1740'ta süreklilik kazandı; **Lozan (1923)** ile kaldırıldı.
- Coğrafi Keşifler ile İpek ve Baharat yollarının önemi azaldı → Osmanlı gümrük gelirleri düştü.

Vergi	Kimden / neden	Vergi	Kimden / neden
Öşür	Müslüman köylüden ürünün onda biri	**Haraç**	Gayrimüslimin toprağından
Cizye	Gayrimüslim erkeklerden (askerlik karşılığı)	**Çift resmi**	Toprak kullanım vergisi
Avarız	Olağanüstü (savaş) durumlarda	**Ağnam**	Küçükbaş hayvan vergisi
Çiftbozan	Toprağını 3 yıl boş bırakandan	**Gümrük, Bac**	Ticaret ve pazar vergileri

⚠ **Tuzak**

Narh **üst sınır fiyattır**, vergi değildir. Kapitülasyonlar başlangıçta "padişahın lütfu", yani **tek taraflı ve geçici**ydi; sürekli hâle gelmesi 1740'tır.

19 Eğitim, Bilim ve Sanat

Eğitim kurumları

- İlk Osmanlı medresesi: **İznik Medresesi (1331, Orhan Bey)**; ilk müderris **Davud-ı Kayseri**.
- **Sahn-ı Seman** (Fatih) ve **Süleymaniye Medreseleri** (Kanuni) en yüksek medreselerdir; Süleymaniye'de **tıp medresesi** (darüttıp) de vardı.
- **Sıbyan mektebi**: ilköğretim (mahalle mektebi) · **Enderun**: devlet adamı yetiştiren saray okulu.
- Medreselerin bozulması: **pozitif bilimlerin terk edilmesi**, liyakatsiz atamalar (beşik ulemalığı), Batı'daki gelişmelerin izlenmemesi.

Bilim insanları

Kişi	Alan	Eser / katkı
Akşemseddin	Tıp	Hastalıkların gözle görülmeyen canlılarla bulaştığını ileri sürdü; Fatih'in hocası
Ali Kuşçu	Astronomi, matematik	Fatih döneminde Ayasofya Medresesi; Fethiye, Muhammediye
Piri Reis	Denizcilik, harita	**Kitab-ı Bahriye**; Amerika'yı da gösteren **1513 dünya haritası**
Takiyüddin	Astronomi	III. Murat döneminde **İstanbul (Tophane) Rasathanesi** (1577)
Katip Çelebi	Coğrafya, bibliyografya	**Cihannüma**, Keşfü'z-Zünun, Takvimü't-Tevarih
Evliya Çelebi	Seyahat	**Seyahatname** (10 cilt)
Hezarfen Ahmet Çelebi	Havacılık	Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçuş (anlatı)
Seydi Ali Reis	Denizcilik	**Mirâtü'l-Memâlik** (Hint seyahati)

evrakburada.com

- Matbaa: **İbrahim Müteferrika**, **Lale Devri** (III. Ahmet, 1727); ilk basılan eser **Vankulu Lügati** (1729). Dinî kitaplar başlangıçta basılmadı.

Mimari ve süsleme

- Erken dönem: **Bursa Ulu Camii** (Yıldırım), **Edirne Üç Şerefeli Camii** (II. Murat) — klasik döneme geçişin habercisi.
- **Mimar Sinan**: **Şehzade Camii** (çıraklık), **Süleymaniye** (kalfalık), **Edirne Selimiye** (ustalık eseri; UNESCO Dünya Mirası).
- Sedefkâr Mehmet Ağa: **Sultanahmet Camii** (altı minare). 18. yüzyılda Batı etkisi: **Lale Devri** (çeşme, kasır, bahçe), ardından **barok-rokoko** (Nuruosmaniye).
- Süsleme sanatları: **hat** (Şeyh Hamdullah), **tezhip**, **ebru**, **çini** (İznik, Kütahya), **minyatür** (Matrakçı Nasuh, Nakkaş Osman, **Levni** — Lale Devri).

Ezber: Divan = **Orhan Bey**, Yeniçeri = **I. Murat**, ilk tersane = **Gelibolu**, Enderun = **II. Murat**, kardeş katli kanunu = **Fatih**, ekber-erşed = **I. Ahmet**, Yeniçeri'nin kaldırılması = **II. Mahmut 1826**, matbaa = **Müteferrika 1727**, rasathane = **Takiyüddin 1577**, Selimiye = **Sinan'ın ustalık eseri**.

evrakburada.com

★ Genel Kültür · Tarih — Sınavda En Vurucu Noktalar

Son tekrar listesi

1. **Türk adı:** ilk Çin kaynaklarında; devlet adı olarak ilk **Göktürkler**; Türkçe olarak ilk **Orhun yazıtları**nda.
2. **Mete Han:** onlu sistem, Türk devlet teşkilatının temeli, MÖ 209 = Kara Kuvvetleri'nin kuruluşu.
3. **Kut:** yönetme yetkisi Gök Tanrı'dan; ülke hanedanın ortak malı → taht kavgaları. **İkili teşkilat:** doğu kağan, batı yabgu.
4. **Kurultay** danışma meclisidir; **hatun** katılır. **Töre** yazısızdır, kurultayla değişebilir; ilkeleri könilik, uzluk, tüz, kişilik, oksızlık.
5. **Toprak boyun malı** → sınıf ayrımı yok. **Ordu-millet**: herkes asker. **Turan taktiği**: sahte geri çekilme.
6. **Alfabeler:** Göktürk 38, Uygur 18 harf. **Yazıtlar:** Tonyukuk 720–725 (ilk anı), Kül Tigin 732, Bilge Kağan 735 (yazan Yolluğ Tigin).
7. **Uygurlar:** ilk yerleşik Türk devleti, Maniheizm, matbaa, fresk, kâtiplik. **Destanlar:** Alp Er Tunga–Saka, Oğuz Kağan–Hun, Ergenekon/Bozkurt–Göktürk, Türeyiş/Göç–Uygur, Manas–Kırgız.
8. **Talas 751**: Türk-Arap yakınlaşması, kâğıt İslam dünyasına. **Karahanlılar**: ilk Müslüman Türk devleti, Türkçe resmî dil.
9. **Kutadgu Bilig** (Yusuf Has Hacib, siyasetname) · **Divanü Lügati't-Türk** (Kaşgarlı, Araplara Türkçe, ilk harita) · **Divan-ı Hikmet** (Yesevi).
10. **Gazneli Mahmud**: ilk "sultan", Hindistan'a 17 sefer. **Tuğrul Bey**: 1055 Bağdat, Doğunun ve Batının Sultanı.
11. **Pasinler 1048** Bizans'la ilk savaş · **Malazgirt 1071** Anadolu'nun kapısı · **Miryokefalon 1176** Türk yurdu kesinleşti · **Kösedağ 1243** Moğol egemenliği.
12. **Nizamülmülk**: Siyasetname, Nizamiye (1067 Bağdat — ilk devlet medresesi), ikta. **Ömer Hayyam**: Celali takvimi.
13. **Divanlar:** İstifa = maliye · İnşa/Tuğra = yazışma · Arz = ordu · İşraf = denetim. **Atabey** = melik eğiticisi. **Emir-i dad** = örfi hukuk.
14. **İlk beylikler:** Saltuklu (ilk), Mengücek (Divriği), Danişmend, Artuklu (Malabadi, El-Cezeri), Çaka (ilk donanma).
15. **Ahilik**: Ahi Evran; **Bacıyan-ı Rum**: kadınlar. **Gevher Nesibe 1206**: ilk tıp medresesi. **Karamanoğlu 1277**: Türkçe fermanı.
16. **Bilginler:** Farabi = Muallim-i Sani · İbn-i Sina = El-Kanun · Harezmi = cebir · Biruni = Dünya'nın dönüşü · Uluğ Bey = Semerkant rasathanesi.
17. **Osmanlı veraset:** I. Murat (padişah ve oğulları) → Fatih (kardeş katli kanunu) → I. Ahmet (ekber ve erşed, kafes).
18. **Divan-ı Hümayun:** Orhan Bey; Fatih'ten sonra başkan sadrazam. Kazasker = kadı/müderris ataması · Nişancı = tuğra, tapu · Defterdar = maliye · Şeyhülislam = fetva (daimi değil).
19. **Saray:** Birun = devlet işleri · Enderun = devşirme okulu (II. Murat) · Harem = aile.
20. **Eyaletler:** tımarlı (Anadolu, Rumeli) · salyaneli (Mısır, Bağdat, Habeş, Trablusgarp, Tunus, Cezayir) · imtiyazlı (Kırım, Eflak, Boğdan, Erdel, Hicaz).
21. **Miri toprak:** has 100.000+, zeamet 20–100 bin, tımar 3–20 bin akçe. Çiftbozan: 3 yıl boş. Bozulma → iltizam, malikâne (1695), esham (1775).
22. **Ordu:** Orhan Bey yaya-müsellem · I. Murat Yeniçeri (pençik) · tımarlı sipahi en kalabalık · 1826 Vaka-i Hayriye · ilk tersane Gelibolu · Preveze 1538.
23. **Toplum:** yönetenler (seyfiye, ilmiye, kalemiye) – reaya · millet sistemi (Rum, Ermeni, Yahudi) · istimalet · cizye.
24. **Ekonomi:** lonca → gedik · narh = azami fiyat · bedesten, arasta · kapitülasyonlar 1569 Fransa, 1740 süreklilik, Lozan'da kaldırıldı.

evrakburada.com

25. Eğitim-bilim: İznik Medresesi 1331 · Sahn-ı Seman (Fatih) · Süleymaniye (Kanuni) · Takiyüddin rasathane 1577 · Piri Reis 1513 haritası · Müteferrika 1727, Vankulu 1729.

26. Sinan: Şehzade (çıraklık) · Süleymaniye (kalfalık) · Selimiye (ustalık). Levni = Lale Devri minyatürü.

evrakburada.com